

Pál Tibor

A SZERB KÉRDÉS A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉS ELŐTT 1690–1918

Serbian Issue in the Hungarian Parliament 1690–1918

Dejan Mikavica: *Srpsko pitanje na Ugarskom saboru 1690–1918*. Filozofski fakultet, Novi Sad, 2011.

Az 1683–1699-es nagy bécsi háború alatt Magyarország felszabadult a török uralom alól, és az Erdélyi Fejedelemség megszűnésével a Habsburgok jogara alatt egyesült az ország. A karlócai béke értelmében az egykori magyar állam területén kívül maradt, még mintegy húsz évre, a Bánság és a Szerémség egy része.

A török uralom alatt, amely mintegy másfél évszázadig tartott, Magyarország középső és déli része elnéptelenedett, azaz a lakosság túlnyomó része elhagyta e területeket. Az 1699-es karlócai béke után a XVIII. század folyamán a Habsburgok és az e területeken birtokkal bíró magyar nemesek benépesítették e tájakat. Ebben az időben nyerte el Vajdaság a ma is létező nemzeti sokszínűségét. E tájra akkor telepítettek és települtek nagyobb számban németek, szerbek, magyarok, szlovákok, románok, ruszinok, de érkeztek még bolgárok, olaszok, franciák, örmények, cincárok és zsidók is. Természetesen ennyi nép között elmentétek is megmutatkoztak, de nyoma volt az együttműködésnek is. Végül is megállapítható, hogy minden itt lévő nép a saját genetikai, kulturális és gazdasági örökségének megfelelően az elkövetkező időszakban mindent megtett, hogy megőrizze nemzeti identitását.

Amikor a Habsburg Birodalomban szerb kérdésről, azaz a magyarországi szerbektől beszélünk, akkor ki kell emelnünk, hogy a szerbek már a XV. század vége felé nagyobb számban elkezdtek Magyarországra vándorolni, elsősorban a törökök előretörése miatt, de azért is, mert mind több szerb nemes kapott magyar nemességet és a magyar királyoktól birtokot. Természetesen a szerb főurak magyarországi birtokaikra szerb jobbágyokat telepítettek. Ugyanakkor az új jövevények a magyar királyoknak és nagyuraknak úgy is hasznukra váltak, mint katonák és jobbágy-munkaerő. Ebből kifolyólag a XV. század második felétől, illetve közepétől mind gyakrabban tűntek fel szerb fegyveresek a magyar lovasság vagy folyami naszádosok kiegészítő egységeiként. Mindezek a csapatok Magyarország déli határait védték a töröktől. A középkori Magyarország

1526-os bukása után a lakosság azokra a területekre menekült, amelyek nem kerültek a törökök uralma alá (legalább egy időre).

A szerbek újabb jelentősebb betelepülésére – túl a déli végeken – 1690-ben került sor Arsenije III. Čarnojević pátriárka vezetésével. A szerbek I. Lipót császárnak-királynak köszönhetően – a császári csapatok támogatása végett – meghívólevelet kaptak (a magyar rendek beleegyezése nélkül), ennek alapján a császár önkormányzatot engedélyezett nekik egyházi, iskolai és más polgári ügyekben. Ezt követően csakhamar megkezdődött a határőrvidék alapítása is, s e területi egységben megvalósíthatták kapott jogait. A katonai határőrvidéket közvetlenül Bécsből irányították. A magyar nemesség e jogok megszüntetésén fáradozott, következésképp a magyarok és a szerbek között összetűzésekre került sor pl. 1703–1711, valamint 1848–1849 között. Természetesen a XIX. és XX. század folyamán a szerb–magyar együttműködésre is akadt példa.

A szerbek és magyarok nemzetfelfogása szemben állt egymással. A szerbek a német koncepciót fogadták el, mely szerint egy nyelv egy nép, ezzel szemben a magyarok, elsősorban a magyar politikai elit – francia szokás szerint – a XIX. század folyamán egészen 1918-ig azt vallotta, hogy egy ország egy nép. Ez szükségyszerűen a nem magyar népekkel való összetűzésre vezetett. Természetesen a magyar nemzetnek voltak olyan fiai is, mint Kossuth Lajos, Károlyi Mihály, Jászi Oszkár és mások, akik idővel feladták a magyar politikai nemzet koncepcióját.

Dejan Mikavica legújabb könyve, *A szerb kérdés a magyar országgyűlés előtt 1690–1918* azonkívül, hogy a fenti témát taglalja, áttekinti a dunántúli szerbek (az ún. précsánok) nemzeti öntudatának fejlődését, továbbá a magyarokkal való egyenrangúság kivívására irányuló törekvéseiket. A szerző sokévi kutatása során tárta fel a Habsburg Birodalomban élő szerbek Magyarországon maradásával kapcsolatos tényeket. Könyve a következő fejezetekre oszlik: Bevezető, Egyenrangúság és diszkrimináció 1690–1848, Állam az államban 1848–1860, Kiegyezés és hazaárulás 1860–1876, A legyőzöttek diadala 1876–1918 és a Zárszó.

Az első fejezetben, amely a szerbek nagy bevándorlása és az 1848-as májusi egyházi-nemzeti kongresszus közötti időszakot öleli fel, Dejan Mikavica a pravoszláv egyházi vezetők irányította szerb népnek a kiváltságok megőrzésére, illetve a polgári és nemzeti egyenjogúság elnyerésére irányuló törekvéseivel foglalkozik. A kiváltságokat a magyar nemesség és a magyar intézmények elvetették, és mindent megtettek, hogy ezek a kiváltságok ne épüljenek be a magyar jogrendbe. E korszakban a szerbek státusa a birodalomban legtöbbször attól függött, hogy milyen volt a viszony a magyar nemesség és az uralkodó között. Mária Terézia idejében jártak a legrosszabbul a szerbek, mivel a királynő – főleg uralkodásának elején – rá volt szorulva a magyar nemesség segítségére, és emiatt szűkítette a szerbek jogait, kiváltságait, azaz nem viszonyult úgy a szerbekhez, ahogy ők szerették volna. Mária Terézia előtt és után a helyzet

valamivel jobb volt, de nem annyira, hogy az égető kérdések megoldást nyertek volna az elvárásoknak megfelelően.

A nem magyar népek kollektív jogainak elvetése miatt az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc idején újabb fegyveres összetűzések robbantak ki a szerbek és a magyarok között. 1848/49, valamint a Szerb Vajdaság és a Temesi Bánság korszaka a témája a második fejezetnek, amelyben a szerző azzal foglalkozik, hogyan következett be az 1848-as Szerb Vajdaság kikiáltása és a szerb–magyar fegyveres harc. Szó van azonban arról is, hogy a forradalom és szabadságharc idején mindkét fél oldaláról voltak törekvések a harcok beszüntetésére, és tárgyalás útján próbáltak megbékélni, de mindkét fél végig csökönyösen ragaszkodott a maga álláspontjához, így megegyezésre nem került sor, mire pedig a magyar országgyűlés 1849 júliusában döntött a nemzetiségi jogokról, már késő volt. A forradalom és szabadságharc bukásának egyik következménye volt a Szerb Vajdaság és a Temesi Bánság létrehozása, amely mint külön koronataromány épült be a Habsburg Birodalom új területi rendjébe. A szerző megemlíti, hogy a korszak emberei, de később több történész is azt vallotta, hogy e „szerb” területi egység létrehozása inkább büntetés volt a szerbek részére, mivel a szerb vajda maga a császár, I. Ferenc József lett, a hivatalos nyelv a német, a koronataromány székhelye pedig a német többségű Temesvár, a tartományban meg a románok éltek többségben. Logikus, hogy ilyen tartomány fennállásával sem a szerbek, sem a magyarok nem értettek egyet, de mások sem, s így a XIX. század ötvenes éveiben elkezdődött az együttműködés a szerbek és a magyarok között előbb kulturális, majd politikai téren is.

A harmadik fejezet a koronataromány megszüntetésével, a Habsburg Birodalom átrendeződésével, kiegyezési törekvésekkel és tárgyalásokkal, valamint a szerbek helyzetének rendezési törekvéseivel foglalkozik. A szerb–magyar együttműködés az 1867-es osztrák–magyar kiegyezéssel szűnt meg, amely a magyarokat kiváltságos helyzetbe hozta. Az elkövetkező években meghozott törvények nem a szerbségnek megfelelő szellemben rendezték a helyzetet, azaz Vajdaság továbbra is az egységes magyar politikai nemzet része maradt. Ez vonatkozik elsősorban az 1868-as nemzetiségi törvényre (44. tc.), amely nem irányozta elő a nem magyar népek kollektív jogait, azaz nemzetként való elismerését, hanem csak polgári jogokat adott, némi kisebb nemzeti jogokkal, mint amilyen pl. a nyelvhasználat. Meg kell azt is jegyezni, hogy az elsődleges törvénytervezet tartalmazott egyes szerb követeléseket, mint pl. a megyék nemzetiségi szempont alapján való kialakítását, azaz ún. „nemzetiségi megyék” létrehozását (ezt pl. Svetozar Miletić, a szerbek egyik akkori vezető politikusa követelte). E követelések mégsem épültek be a törvénybe. Ezek után egyre jobban szétváltak a szerb és magyar politika útjai, s a szerbek a következő évben létrehozták Liberális Nemzeti Pártjukat, amely az elkövetkezőkben a szerbek népként való

elismeréséért küzdött. A párt akkori vezetői, Svetozar Miletić és Mihajlo Polit-Desančić sorozatosan követelték a magyar országgyűlésen a szerbek jogainak elismerését. E követelések egyre jobban kiváltották a magyar kormány haragját, és hazaárulás vádjával 1876-ban perbe fogta Miletićet, akit végül börtönbüntetésre ítélt a bíróság. Ezzel egy újabb korszak zárult le.

A negyedik fejezetben Dejan Mikavica az 1876 és 1918 közötti korszakot tárgyalja, amelyben a vesztesek (itt a szerbekre gondol a szerző – P. T.) nem tudták megvalósítani elképzeléseiket, míg a magyarok igen. A korszak folyamán még megosztódás is bekövetkezett a magyarországi szerb politikai vezetőség sorában: egyes szerb politikusok a magyar kormánypárthoz csatlakoznak, míg az új, felnövekvő szerb politikusgárda egyes képviselői, köztük pl. Jaša Tomić, új utakon kezdenek járni, mivel a nemzeti kérdés mellé beiktatták a szociális jogokért való politikai harcot is. A korszak végén 1918-ban a nagyhatalmak támogatásával Dél-Magyarország előbb a Szerb Királyság, majd az újonnan alakult Szerb–Horvát–Szlovén Királyság részévé vált, amelyben – miként a szerző könyvének utolsó mondatában fogalmazott: „Az elkövetkező évtizedek eseményei megmutatták, hogy az 1918-as győzelem a szerb népnek nem hozott az új állam keretein belül sem társadalmi prosperitást, de tartós stabilitást és békét sem.”

A szerző monografikus műve gazdag külföldi és hazai szakirodalmon, valamint levéltári forrásokon alapszik, tehát hiteles. Végül is megállapíthatjuk, hogy a könyv négy fejezete valójában a magyarországi szerbek létért és népként való elismertetéséért való küzdelmének négy fázisával esik egybe.